

Асаблівасці тапанімічнай лексікі Маларыцкага раёна

На поўдні Брэсцкай вобласці, на самым яе ўскрайку, дзе сыходзяцца межы Беларусі, Украіны і Польшчы, размясціўся Маларыцкі раён, які складаецца з вялікіх і малых вёсак ды хутароў. І кожнае мястэчка мае сваю непаўторную, цікавую гісторыю і, канечне, назву – тапонім. Тапаніміка – раздзел мовазнаўства, які вывучае тапонімы, заканамернасці іх узнікнення, развіцця і функцыянавання [1, с. 653]. Як слушна заўважае даследчык мовы У. Юрэвіч, "тапаніміка як навукa знаходзіцца на сустрэчы некалькіх галін ведаў: мовазнаўства, геаграфіі, гісторыі" [2, с.158]. Сапраўды, чалавек валодае мовай, таму можа даць назву ўсёму, што знаходзіцца вакол яго. Сам жа тапонім даволі часта захоўвае ў сабе геаграфічныя асаблівасці мясцовасці або адлюстроўвае сацыяльнае жыццё чалавека ў пэўны гістарычны прамежак часу, што дапамагае раскрыць таямніцу назвы, ўстанавіць вытокі тапоніма.

Вёска Арэхава размясцілася за 22 кіламетры на паўднёвы захад ад раённага горада Маларыты. Першыя звесткі пра вёску адносяцца да 1546 года. У 1769 годзе ў ваколіцах Арэхава адбыўся бой рускіх войск на чале з А.В.Суворавым з польскімі канфедэратамі, у якім апошнія былі разгромлены. Славіцца вёска Арэхава і сваім возерам, каля паўночнага берага якога выступае з вады валун (вышыня над вадой 1,2 - 1,5 метра), які, мяркуюць, быў месцам пакланення тубыльцаў-язычнікаў гэтага краю. Што да самой назвы – Арэхава, то ёсць некалькі гіпотэз яе паходжання. Магчыма, месца было багатае на лясныя арэхі, а можа, жыў тут некалі пан па прозвішчы Арэхаў. Аднак і да цяперашняга часу жыве легенда пра тое, што на дне Арэхаўскага возера расце вадзяны арэх. Адсюль, кажуць старыя людзі, і назва вёскі.

Разгледзім паходжанне назваў вёсак Зеляніца, Дрочава, Перавое, Добрае, якія ўваходзяць у склад Арэхаўскага сельскага савета.

Перавое – упершыню згадваецца ў 1813 годзе. Па легендзе, Пан Дуброўскі, які жыў у мястэчку Арэхава, выселіў сюды на своеасаблівую катаргу Міхаіла Пятровіча Бягезу за тое, што той не хацеў працаваць на яго. Месцам высылкі быў непраходны лес. З цягам часу лес пачалі выкарчоўваць і дастаўляць на станцыю ў Маларыту. У лесе стаяла курная хата, дзе жылі рабочыя. Кіраваў імі ляснік, наглядчык, прозвішча якога было Перавой. На месцы леснічоўкі з цягам часу вырасла вёска, якую і пачалі зваць Перавое.

Вёска Дрочава была ўтворана ў 1957 годзе з хутароў Грані, Конішча, Шумы і самага вялікага хутара Дрочава, назву якога і атрымала нованароджаная вёска. Сам тапонім паказвае на месца пасялення людзей – сярод лесу. Дрэвы працавітыя гаспадары апрацоўвалі для сваіх патрэб, і вакол заставалася шмат "драчыны"- стружкі ад дрэва.

Назва вёскі Добрае, гавораць старажылы, пайшла ад асаблівасці зямлі, якая была ўрадлівай і знаходзілася сярод багатых лясоў і палёў, а таксама ад людзей – добрых і шчодрых.

Вёска Зеляніца мае такую назву таму, што наваколле вакол яе "зелена-зелена", а ўвосень у суседніх лясах шмат грыбоў зялёнак.

Перавысь – тапонім паходзіць ад назвы ракі Перавеска, якая дала назву ўрочышчу Перавесце, а пазней і населенаму пункту, што знаходзіцца на правым беразе ракі.

Тубыльцы Маларыцкай зямлі называлі не толькі месцы свайго пасялення, але і мясціны, якія раскінуліся

побач. Так вакол адзначаных вёсак шмат урочышчаў, названых трапным словам, якое характарызуе мясцовасць або захоўвае памяць пра першапасяленца.

Нізачка [нэзочка] – нізкае, голае месца, дзе падчас зімы вецер пранізвае месца наскрозь, таму яно беднае на расліннасць.

Бенесюкоўска [бэныс'ук'ів'с'ка] – поле, якое калісьці, яшчэ да прыходу Саветаў, належала людзям з прозвішчам Бенясюк.

Сідарава [сэдорово] – поле, дзе раней жыў і ўладарыў пан Сідар.

Маляўка [мал'афка] – лес, які ляжыць на пагорках белага пяску.

Бяроза [бэр'іска] – месца, дзе расла адна вялізная бяроза. Зараз на гэтым месцы шуміць цэлы бярозавы гаёк.

Дуброва [дуброва] – лес, у якім некалі раслі амаль адны дубы. Зараз гэта змешаны лес, аднак старажытная назва засталася да сённяшніх дзён.

Бабры [бобрэ] – поле, якое ў выніку асушэння балот ўзнікла на месцы колішняга вадаёма, дзе, кажуць старыя людзі, вадзіліся бабры.

Казлішча [козлэшча] – поле, на якім часта можна было сустрэць дзікіх коз.

Каза [коза] – і гэта назва захавала памяць пра часы, калі ў мясцовасці было шмат дзікай жывёлы. На нашай малой радзіме, як паказвае аналіз мікратапонімаў, быў даволі добра развіты жывёльны свет.

Выдзірка [вэдэрка] – урочышча, дзе раней вадзіліся выдры.

Уюновішча [в'юнов'шча] – поле на месцы высушанага балота, у якім жыхары навакольных вёсак лавілі ўюноў.

Сава [сова] – на гэтым месцы было раней балота, дзе можна было часта пачуць гуканне соў.

Конішча [конэшча] – былы хутар, на якім пасвілі коней.

Свіннае [свэнойнэ] – месца, дзе палявалі на дзікіх свіней.

Смалянскі багон [смалянск'і багон] – так называюць нізкае месца, дзе раней было балота з зараснікам багуну, а гэта расліна, як вядома, адрозніваецца ад іншых рэзкім дурманным пахам.

Бусняўка [бусн'авка] – поле, на якім расло вялікае высокае дрэва. Са слоў старажылаў, амаль сто гадоў на гэтым дрэве было буслінае гняздо.

Чарнякова [чэрн'аково] – так называлі лес, багаты на чарніцы.

Пянькі [пэн'к'э] – поле, на якім раней было шмат пнякоў, якія засталіся ад колішняга лесу.

Галынь [голэн'] – раней тут было голае балота.

Луг [лух] – калісьці тут быў добры луг сярод балотаў.

Каросташава [коростэшово] – поле, на якім расло шмат розных раслін, зёлак, кветак.

Ёсць каля нашай вёскі месца пад назвай Панскі сад. Калі Арэхава знаходзілася пад уладай Польшчы, пан Бажэнка меў тут сваё памесце, у якім красаваўся вялікі дагледжаны сад, а побач была сажалка. Прайшлі стагоддзі, змянілася рэчаіснасць, а назва засталася жыць у памяці жыхароў, якія перадаюць яе наступным пакаленням.

Луста [луста] – поле, што ля вёскі Зеляніца, уяляе сабой кучок зямлі, падобны на лусту. Людзі пра яе гавораць: "Луста-луста"(неўрадлівая значыць).

Кружкі [кружк'э] – лес атрымаў такую назву, бо складаўся раней з дрэў, якія стаялі кругам, а потым паступова пустыя месцы паміж кружкамі зараслі хмызняком, дрэвамі, і цяпер гэта сапраўдны лес.

Брусок [брусок] – лес, які нагадвае(калі на яго глянуць зверху) доўгі брус.

Стаў [стаў] – поле, дзе раней быў стан калгаснай тэхнікі.

Белагуры [белагуры] – хутар, што знаходзіцца сярод узгоркаў з белага пяску.

Арэхаўскае возера мясцовыя жыхары ўмоўна падзялілі на часткі і кожнай далі назву: Конскае, Шчучча, Пляж, Пясочнае, Сухое. Народнае слова дакладна абазначыла ўласцівасць і характарыстыку кожнай часткі. У адным месцы добра паіць коней – Конскае, у другім шчука добра ловіцца – Шчучча, у трэцім заўсёды шмат гараджан у час адпачынку – Пляж, Пясочнае – вельмі добры пясок у гэтым месцы.

Недалека ад возера ёсць балоцістая мясціна пад назвай Гнілая рэчка. Стражылы гавораць, што людзі, якія трапілі туды і не ведалі месца, не вярталіся дахаты.

Шмат назваў, шмат версій пра іх... Грушка, Баўцява, Каланое, Боршчык, Чвырак, Чынец... Можна толькі здагадацца пра іх паходжанне. Ды і спіс тут не ўвесь. Аднак можна зрабіць высновы, што амаль усе тапанімічныя назвы нашай мясцовасці цесна звязаны з характарыстыкай самой мясцовасці (раслінны, жывёльны свет, месцазнаходжанне, прыкметы), а таксама з людзьмі, якія былі ўладальнікамі гэтых зямель ці проста тут жылі. Іх імёны, прозвішчы, мянушкі далі назвы шэрагу месцаў, і цяпер ужо мясціны захоўваюць памяць пра тых, хто даўно пайшоў у нябыт. Узгадаем і мянушкі, якія распаўсюджаны ў нашай мясцовасці.

Здаўна павялося, што людзей, якія жылі на пэўнай тэрыторыі, называлі своеасаблівымі мянушкамі. Кожная з іх

характарызавала жыхароў, раскрывала іх здольнасці, любоў (або нелюбоў) да працы, паводзіны, фізічныя ці маральныя адметнасці: Партызан, Бояць, Мэгэгус, Чаркес, Дурлюкі, Цыганы, Віхіль, Шчукар, Матрос, Дурса, Швандэчка, Стэпіян, Зязюля, Дэмка, Дзюмак, Пятух, Вусаты... Мянушка Пячончыха нарадзілася тады, калі гаспадар, лежачы на печы, вельмі апёкся. З таго часу ўвесь далейшы род гэтага чалавека атрымаў такую мянушку.

Частка мянушак паказвае, адкуль чалавек прыехаў у нашу мясцовасць: Радэжка – родам з вёскі Радзеж, Пажэнка – з Пажэжына, Аўтушка – з Олтуша, Валынка – з Валыні, Гутнёха – з вёскі Гута, Турко – з вёскі Тур (Украіна).

Нельга не адзначыць і спецыфічныя, характэрныя гаворкам нашай мясцовасці варыянты агульнавядомых уласных імёў: Мар'ёнка – так завуць жанчыну па імені Мар'я, Встэмка – імя Усціння, Купрый – імя Купрыян, Галёца – імя Алёша.

Кожнае мястэчка, хутар, вёска – гэта адзінае цэлае, самабытнае, непаўторнае, звязанае гісторыяй і лёсам, звязанае матчыным словам. І хоць людзі ўсюль жывуць розныя, але аб'ядноўвае іх адно – радзіма, спадчына, продкі, мова... І наша задача – зберагчы, не растраціць, не згубіць каштоўны скарб, а наадварот, папоўніць яго, каб і нашым нашчадкам не было сорамна расказаць пра нас сваім дзецям.

ЛІТАРАТУРА:

1. Тлумачальны слоўнік беларускай літаратурнай мовы / пад рэд. М.Р.Судніка, М.Н.Крыўко. – Мінск: Беларуская энцыклапедыя імя П.Броўкі, 1999. – 783 с.

2. Юрэвіч, У. Слова жывое, роднае, гаворкае... – Мінск: Мастацкая літаратура, 1998. – 281 с.